

Biskup, Marian

Sprawa Mikołaja Kopernika i Anny Schilling w świetle listów Feliksa Reicha do biskupa Jana Dantyszka z 1539 roku

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2-3, 371-380

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIAN BISKUP

SPRAWA MIKOŁAJA KOPERNIKA I ANNY SCHILLING W ŚWIETLE LISTÓW FELIKSA REICHA DO BISKUPA JANA DANTYSZKA Z 1539 ROKU

W życiorysie Kopernika dla schyłkowego okresu lat trzydziestych XVI wieku istnieje fragment, niezbyt jasny i dość kłopotliwy dla badaczy. Chodzi o sprawę gospodyni Kopernika — Anny Schilling, którą pod naciskiem swego przełożonego biskupa warmińskiego Jana Dantyszka musiał on oddalić w początkach 1539 r. Problem ten wiązał się także z akcją, którą Dantyszek od schyłku 1538 r. prowadził przeciw niektórym kanonikom na czele z Aleksandrem Scultetim, prowadzącym bardzo swobodny tryb życia i otwarcie łamiącym celibat. Kwestia ta została nieco bliżej zasygnalizowana przez Leopolda Prowego¹, uwzględnił ją także Jeremi Wasiutyński², a ostatnio wyniki znanych dotąd danych źródłowych opublikowanych przez Leopolda Prowego oraz przez Ludwika Antoniego Birkenmajera³ zebrał Jerzy Sikorski⁴. Powszechnie przyjęto tezę, iż Anna Schilling była córką wybitnego medaliera Macieja Schillinga, przebywającego w latach trzydziestych XVI wieku w Gdańsku. Całość sprawy nie przedstawia się jednak nadal zbyt wyraźnie.

Wśród osób zainteresowanych we Fromborku sprawą Anny Schilling znajdował się także Feliks Reich, kustosz warmiński od lata 1538 r. Był to jeden z ludzi najbliższych wówczas Kopernikowi, opiekującemu się nim w jego ciężkiej chorobie, na którą Reich zapadł jesienią 1538 r., a która miała okazać się śmiertelna⁵. List Reicha do biskupa Dantyszka z 2 grudnia 1538 r. (ogłoszony ze zbiorów Muzeum Czarторыskich w Krakowie, rkp. 1597, s. 327 przez L. A. Birkenmajera⁶) ujawnił, że biskup poinformował kustosza warmińskiego o „ojcowskim napomnieniu” udzielonym uprzednio Kopernikowi, to jest żądaniu oddalenia Anny Schilling.

¹ L. Prowe, *Nicolaus Copernicus*, Bd. 1, Th. 2, Berlin 1883, ss. 362 i n.

² J. Wasiutyński, *Kopernik, twórca nowego nieba*, Warszawa 1938, ss. 409 i n.

³ L. A. Birkenmajer, *Mikołaj Kopernik*, Kraków 1900, ss. 392 i n.

⁴ J. Sikorski, *Mikołaj Kopernik na Warmii*, Olsztyn 1968, ss. 106 i n.

⁵ Por. *Altpreussische Biographie*, Bd. 2, Th. 4, Marburg 1967, s. 543; M. Biskup, *Nowe materiały do działalności publicznej Mikołaja Kopernika z lat 1512—1537*, Warszawa 1971, ss. 11 i n.; por. też L. A. Birkenmajer, op. cit., s. 392.

⁶ L. A. Birkenmajer, op. cit., ss. 392—393; por. J. Sikorski, op. cit., s. 109.

Reich — pozostający w dobrych stosunkach z Dantyszkiem — żądanie to w pełni aprobował, chociaż ukrywał przed Kopernikiem fakt, iż znana mu jest akcja biskupa. Ponieważ kustosz warmiński był nadal obłożnie chory i zmarł 1 marca 1539 r., wydawało się, że sprawą tą nie mógł się bliżej interesować.

W rzeczywistości jednak schorzały Reich odegrał jeszcze w styczniu 1539 r. wyraźną rolę doradcy prawnego biskupa Dantyszka w kwestii Kopernika, a także jego dwóch towarzyszy w kapitule, działając na rzecz wszczęcia procesu kanonicznego przeciwko nim i ich gospodyniom. Dane o tym dość niezwykłym fakcie zawarte są w dwóch dalszych listach Reicha do Dantyszka z 11 i 23 stycznia 1539 r., znajdujących się także w Bibliotece Muzeum Czartoryskich w Krakowie (rkp. 1597, s. 377—378 i 479—481). Być może z uwagi na wyjątkowo nieczytelność i zawilość sformułowań nie przyciągnęły one uwagi badaczy⁷. Oba listy te ogłaszam niżej w całości wraz z tłumaczeniem na język polski. Rzucają one, jak się wydaje, nieco więcej światła na sprawę Kopernika i Anny Schilling. Zarazem jednak zdają się one posiadać jeszcze poważniejsze znaczenie dla zrozumienia atmosfery, która wytworzyła się wokół tej sprawy i poznania ludzi, którzy ją stwarzali.

Z pierwszego listu Reicha do Dantyszka, pisanego przez poważnie nadal chorego kustosa 11 stycznia 1539 r., wynika, iż biskup po pisemnych monitach, wystosowanych u schyłku poprzedniego roku do Kopernika z żądaniem oddalenia jego gospodyni, zamierzał przystąpić do jeszcze poważniejszej akcji. Pragnął bowiem usunąć „skandal powstały w Kościele (warmińskim)” przez wszczęcie formalnego postępowania sądowego wobec trzech kanoników i ich gospodyń. Nie ulega wątpliwości, że obok imiennej wymienionej „pana Mikołaja”, tj. Kopernika, w grę wchodziłi jego dwaj, bliscy mu wówczas ludzie: przede wszystkim kanonik Aleksander Sculteti oraz dziekan Leonard Niederhof. Wiadomo bowiem, iż wiosną 1539 r. przeciw nim właśnie kierował się także atak Pawła Płotowskiego, prepozyta kapituły⁸. Inicjatorem procesu kanonicznego był zapewne Dantyszek, jednak jego prawą ręką przy realizacji stanowił właśnie Reich — doświadczony w prawie kościelnym jako wieloletni notariusz kapituły i kanclerz biskupów warmińskich. Już przed 11 stycznia 1539 r. dostał on do Lidzbarka Warmińskiego koncepty (formuły) pozwów dla trzech kanoników. Opracował je osobiście, chociaż polecił spisać je notariuszowi kapituły Fabianowi Emerichowi, gdyż sam na skutek osłabienia nie władał pewnie piórem. W liście swoim, będącym odpowiedzią na poprzednie pismo Dantyszka, kustosz warmiński doradzał szybkie wyekspediowanie pozwów dla trzech kanoników. Natomiast „kobietki”

⁷ Jako pierwszy uwagę zwrócił na nie Hans Schmauch, notując je jako kopernikowskie pozycje w swoim wykazie rękopiśmiennym dotyczącym zasobów Biblioteki Czartoryskich (w zbiorach H. Schmaucha w Münster). Wykaz ten udostępniony mi został przez dra Heriberta Nobisa z Monachium, któremu składam wyrazy podziękowania.

⁸ L. A. Birkenmajer, op. cit., s. 393; J. Wasiutyński, op. cit., s. 416. Imię Aleksander (tj. Sculteti) jest zresztą wymienione w następnym liście Reicha z 23 I 1539 r.

(*mulierculae*), to jest gospodynie, winny także zostać upomniane według wzoru, również ułożonego przez Reicha, a przy pomocy plebana fromborskiego (to jest z kościoła parafialnego Fromborka). Reich zwracał przy tym uwagę na fakt, iż gospodyni Mikołaja Kopernika jest osobą zamężną (*legitimum virum habentem*) w przeciwieństwie do dwóch pozostałych kobiet. Zalecał jednak równoległe postępowanie wobec całej trójki i wyznaczenie jej odpowiedniego terminu dla znalezienia sobie innego mieszkania. Niewątpliwie więc zmierzano przede wszystkim do tego, aby zastraszone kobiety same opuściły kurie trzech kanoników w związku z czekającym je procesem kościelnym. Łącznikiem między Reichem w Fromborku a biskupem Dantyszkiem w Lidzbarku miał być ówczesny administrator kapituły w Olsztynie Achacy von Trenck, którego kustosz darzył wówczas największym zaufaniem.

W liście Reicha uderza informacja, że gospodyni Kopernika była osobą zamężną. Jej nazwisko „Schilling” (które zostało tylko jeden raz podane w liście kapituły do Dantyszka — już po zgonie Kopernika — 10 września 1543 r.⁹), nie było więc nazwiskiem rodowym a mężowskim. Nie mogła być więc ona córką Macieja Schillinga, a najwyżej — jego synową. W każdym zaś razie fakt, iż była ona osobą zamężną, stwarzać mógł dodatkową komplikację w sprawie jej pobytu w kurii Kopernika w oczach części jego otoczenia.

W tym samym zresztą dniu 11 stycznia 1539 r., gdy Reich pisał swój list do Dantyszka, zachęcający do wszczęcia akcji procesowej, Kopernik ugiął się już przed wolą biskupa, zgłaszając listownie, iż zastosował się do jego żądania, tj. usunął Annę Schilling¹⁰. Treść jego listu najwidoczniej nie dotarła jednak do wiadomości Reicha, który nadal działał w kierunku przygotowania formalnego procesu, mającego objąć trzech kanoników i ich gospodynie. Świadczy o tym drugi jego list z 23 stycznia 1539 r. do biskupa Dantyszka. Kustosz warmiński odsyłał w nim przekazane mu przez biskupa czystopisy pozwów dla trzech kanoników i ich gospodyń z powodu stwierdzonych w pismach błędów rzeczowych, domagając się ich usunięcia. Z danych listu wynika, że gospodynie miały zostać wypędzone z Fromborka do granic diecezji warmińskiej. Reich doradzał usilnie, aby oddzielnie doręczyć pozwy kanonikom i oddzielnie ich gospodyniom, tym ostatnim za pośrednictwem plebana fromborskiego, aby uniknąć przejęcia pism przez zainteresowanych kanoników. Pozwy dla tych ostatnich miał doręczyć jeden z zaufanych członków kapituły, który w potrzebie odparłby jakieś „nieskromne podejrzenie”, gdyby ono miało spaść na Reicha (tj. chyba jako sprawcę całego procesu). Kustosz warmiński raz jeszcze akceptował krótkie tylko pismo biskupa dla „pana Mikołaja”, czyli upomnienie dla Kopernika. Zaznaczał też, że Achacy von Trenck został przez niego ustanowiony oskarżycielem ouczynki przeciw moralności (*solicitor*)¹¹.

⁹ L. Prowe, op. cit., Bd. 1, Th. 2, ss. 369—370.

¹⁰ L. Prowe, op. cit., Bd. 2, s. 163.

¹¹ Por. *Dictionnaire de droit canonique*, ed. R. Naz, fasc. XLI, Paris 1962, col. 1069—1072. Za udostępnienie mi tego wydawnictwa oraz pomoc przy objaśnianiu terminologii prawniczej dziękuję uprzejmie p. prof. Adamowi Vetulaniemu.

List ten, napisany miejscami chaotycznie przez wyraźnie osłabionego Reicha (który nawet w adresie dał Dantyszkowi mylnie jego uprzednią godność biskupa chełmińskiego!) był już ostatnim jego znanym pismem w sprawie zamierzonego procesu kościelnego. Zmarł on bowiem już w pięć tygodni później (1 III 1539 r.). Do procesu kanonicznego już nie doszło. Być może ustępstwo Kopernika wobec Dantyszka i śmierć Reicha — najgorliwszego promotora procesu — spowodowały zaniechanie przez biskupa realizacji tego projektu, który mógłby w wypadku realizacji poważniej zakłócić atmosferę fromborską. Głównym oponentem trzech kanoników został odtąd prepozyt kapitulny Paweł Płotowski, który od marca 1539 r. stał się zaufanym donosicielem Dantyszka. Główny atak tego ostatniego (wspierany przez Stanisława Hozjusza) poszedł w lecie 1539 r. na Aleksandra Scultetiego, który został zmuszony do opuszczenia Fromborka i uznany — jako heretyk — za banitę przez Zygmunta I (24 V 1540 r.)¹².

Proces kanoniczny pod zarzutem wykroczeń przeciw moralności omiął więc Kopernika i jego dwóch towarzyszy oraz ich gospodynie. Listy Feliksa Reicha ze stycznia 1539 r. dają nam jednak nie tylko obraz usiłowań jego i Dantyszka zmontowania tego procesu jako ostatecznego środka nacisku na trzech opornych kanoników. Ukazują one przede wszystkim trudną atmosferę, w jakiej żył Kopernik we Fromborku na przełomie roku 1538—1539 i która pogłębiać musiała jego rozgoryczenie i osamotnienie. Dopiero przyjazd Jerzego Joachima Retyka w maju 1539 roku przerwał ten stan i zmobilizował doktora Mikołaja do sfinalizowania prac nad *De revolutionibus*.

Najbardziej jednak uderza postawa Feliksa Reicha, w którego postępowaniu dopatrywać się trzeba dość skomplikowanych motywów postępowania wobec Kopernika — człowieka tak mu bliskiego od szeregu lat, a któremu tak wiele zawdzięczał, choćby jako lekarzowi w ostatniej, ciężkiej chorobie. Mimo tego Reich nie zawahał się szykować w tajemnicy tak dotkliwego ciosu, jakim mógłby być dla Kopernika i jego towarzyszy proces kanoniczny we Fromborku.

ANEKS ŹRÓDŁOWY

Feliks Reich, kustosz warmiński do Jana Dantyszka, biskupa warmińskiego.

I.

Frombork, 11 I 1539

Dziękuję za okazaną troskliwość w chorobie i przesłane piwo. Spodziewa się, że niebawem zostanie wszczęte dochodzenie w związku ze skandalem powstałym w kościele warmińskim i deklaruje gotowość pomocy. Radzi, aby biskup wysłał owym trzem kanonom mandaty według

¹² L. Prowe, op. cit., Bd. 1, Th. 2, ss. 355 i n.; *Altpreussische Biographie*, Bd. 2, s. 659.

wzoru opracowanego przez Reicha. Także owe kobiety winny zostać upomniane przez plebana fromborskiego, przy tym dwie niezamężne należy potraktować na równi z zamężną gospodynią pana Mikołaja (Kopernika). Należy im wyznaczyć odpowiedni termin dla przeniesienia się. Sprawą będzie opiekować się Achacy von Trenck, administrator olsztyński kapituły. Doradza czuwanie nad prawnym porządkiem procesu.

Or.: Biblioteka Czartoryskich, Kraków, rkp. 1597, ss. 377—378; autograf F. Reicha.

Reverendissime in Christo Pater et Domine, Domine et Patrone mi Clementissime. Ex quo D.V.R. se tam liberalem erga me praestat, de quo ingentes gratias ago, ut omnia exhibeat, quae ad restaurandam valetudinem meam spectare possint, significavi venerabili domino administratori Allensteinensi¹, quae nomine meo a R.D.V. impetrare cum cupiam, quod sine negotio obtenturum spero, modo in potestate sit R.D.V., cui pro alba cervisia nuper missa gratias itidem ago. Ceterum quia video R.D.V. de amovendo apud ecclesiam scandalo serio sollicitum esse, ut non dubitem executionem etiam in promptu fore aliosque honestos canonicos hoc magno desiderio exspectare, ultro nunc et^a sponte mea praecurro, ut quicquid tam pio operi consilii aut opere [sic] adhiberi^b, dum queo, possim, libenter impertiar. Videtur itaque mihi, quod D.V.R. quam primum per opportunitatem poterit, tribus his fratribus nostris² singulariter singulis mandatum iuxta formulam a me dictatam et fideli manu Fabiani amanuensis³ exceptam^c, cui omnia tuto creduntur, cum ipse prope scribere nequeam, obsignatis litteris mittatur [sic]. Et nihilo minus mulierculae pariter iuxta formulam a me antea missam moneantur per loci plebanum auctoritate vestra, ut etiam hoc considerato, quod id omittatur in aliarum duarum litteris, quae viros legitimos non habent, quod est in illis^d prioribus, quae ad cocam domini Nicolai⁴ legitimum virum habentem pertinent. Incutiet terrorem non parvum, quod mox instituat etiam contra mulieres processus. Quibus tamen competens terminus concedendus est, ut intra monitionis limites sibi domicilia alia verisimiliter procurare possint. Quae passim hic ferantur, de his rebus venerabilis dominus Achacius, administrator Allensteinensis, R.D.V. certiozem reddat. Nihil tamen harum rerum, quae scribo, conscius [sic], utcumque res sit,

^a Nadpisane.

^b Skr. q.

^c Skr. cum ipse.

^d Skr. pror.

^e Skr. et.

¹ Achacy von Trenck, administrator kapituły warmińskiej w Olsztynie w latach 1536—1546.

² Mowa niewątpliwie o kanonikach warmińskich: Aleksander Sculteti, Leonard Niederhof i Mikołaj Kopernik — por. L. A. Birkenmajer, *Mikołaj Kopernik, Część pierwsza*, Kraków 1900, ss. 393—394; por. też J. Sikorski, *Mikołaj Kopernik na Warmii*, Olsztyn 1968, ss. 110—111.

³ Fabian Emerich, notariusz kapituły warmińskiej od r. 1537 — por. ostatnio S. Flis, *Kopernikowski inkunabuł medyczny w Olsztynie*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 4, 1970, s. 590, przyp. 5.

⁴ Tj. gospodynię Mikołaja Kopernika.

constanter agat R.D.V. Cuius brachium confirmabit Deus Omnipotens, ut, quae pro zelo auspicata est, in felicem exitum perducat. Iuvabimus alii omnes, quantum poterimus, ut res ipsa succedat. Sed nihilo minus D.V.R. diligenter curandum est, ut quae iuris ordine processum est institutura, ne quid contra iuris serium et solitum, ut aiunt, stilum futuris suis litteris interserat. Fit enim plerumque, ut vel minima clausula totum vitiet processum, ut, si ad iudicem superiorem devolvatur, irritus pronuncietur. Commendo me gratiae et favori R.D.V. Quae diu valeat incolumis, Ex Frawenburg XI Ianuarii 1539.

Eiusdem Reverendissimae Dominationis.

F|elix| R|eich|

Reverendissimo in Christo Patri ac Domino, Domino Iohanni Dei gratia episcopo Warmiensi Domino et Patrono meo colendissimo et gratiosof.

Tłumaczenie polskie

Najwielebniejszy w Chrystusie Ojczy i Panie, Panie i Opiekunie mój najlaskawszy. Ponieważ Wasza Przewielebność okazuje się w stosunku do mnie tak wspaniałomyślny, za co składam ogromne dzięki, że podejmuje wszystko, co mogłoby przyczynić się do polepszenia mojego stanu zdrowia, napisałem czcigodnemu panu administratorowi olsztyńskiemu [Achacemu von Trenck], co dla mojej osoby od Waszej Przewielebności pragnę otrzymać i co spodziewam się bez trudu osiągnąć, o ile tylko będzie to w mocy Waszej Przewielebności, któremu przy tej sposobności składam podziękowanie za przesłane mi kiedyś piwo.

Pozatem ponieważ widzę Waszą Przewielebność poważnie zatroskanego sprawą usunięcia skandalu powstałego w Kościele, nie wątpię, że wkrótce zostanie także wszczęte dochodzenie, czego inni uczciwi kanonicy oczekują z wielkim pragnieniem. W tej sprawie samorzutnie i z własnej woli teraz ofiarowuję swoje usługi, gdybym w czymkolwiek tak zbożnemu dziełu mógł służyć radą czy czynem, o ile potrafię, chętnie się do tego przyczynię.

Wydaje mi się przeto, że Wasza Przewielebność możliwie jak najszybciej w sposobnym czasie będzie mógł tym trzem naszym braciom oddzielnie każdemu z osobna wysłać w zapieczętowanych listach pozew zgodnie z formułą przeze mnie opracowaną i spisana wierną ręką sekretarza Fabiana [Emericha], któremu wszystko bezpiecznie mogę powierzyć, kiedy sam prawie nie jestem w stanie pisać.

Bez względu na to także kobietki w równy sposób zgodnie z formułą uprzednio przeze mnie przesłaną w imieniu Waszego autorytetu przez miejscowego plebana niech zostaną upomniane, aby także to zostało wzięte pod uwagę, ponieważ to pominięto w dwóch innych listach, w stosunku do tych, które nie posiadają prawowitych mężów, zastosowano na równi to, co zawarte zostało w tych pierwszych [listach], a co

¹ Poniżej dopisane inną ręką XV Ianuarii; jest to data otrzymania listu przez Dantyszka.

odnosi się do gospodyni pana Mikołaja [Kopernika], posiadającej prawowitego męża. Niemalby strach wzbudzi to, że wnet zostanie także wszczęty proces przeciwko kobietom. Trzeba im jednak wyznaczyć odpowiedni termin, aby w czasie upomnienia mogły ewentualnie wyszukać dla siebie inne mieszkanie.

O tym co tutaj kolejno będzie się działo, o sprawach tych czcigodny pan Achacy [von Trenck], administrator olsztyński będzie Waszą Przewielebność powiadał. Nie wiedzący [sic] jednak nic o tych sprawach, o których piszę, jakkolwiek by się rzecz miała niechaj Wasza Przewielebność wytrwale działa. Jego ramię niechaj wesprze Bóg Wszzechmogący tak, aby to, co z gorliwością zostało rozpoczęte, było doprowadzone do szczęśliwego końca. My wszyscy inni pomożemy, na ile to będzie w naszej mocy, aby sprawa ta została wykonana. W niemniejszym stopniu trzeba jednak, aby Wasza Przewielebność miał baczenie na to, aby przeciwko temu, co na mocy porządku prawa ma być ustanowione w przygotowaniu do procesu, by przeciwko zwykłemu i poważnemu sposobowi pisania (stylowi) prawa, w następnych listach czegoś nie zamącił. Zdarza się bowiem często, że najmniejsze ograniczenie (clausula) może popsuć cały proces do tego stopnia, że wówczas gdy sprawa dostaje się do wyższego sędziego, błędnie jest prowadzony.

Polecam się łasce i przychylności Waszej Przewielebności. Niech w dalszym ciągu cieszy się dobrym zdrowiem.

Z Fromborka 11 stycznia 1539

Waszej Wielbności

Feliks Reich

Przewielebnemu w Chrystusie Ojcu i Panu, Panu Janowi z Bożej łaski biskupowi warmińskiemu i Opiekunowi mojemu najtroskliwyszemu i łaskawemu.

2.

Feliks Reich, kustosz warmiński do Jana Dantyszka, biskupa warmińskiego

Frombork, 23 I 1539

Odsyła pisma notariusza dotyczące sprawy procesu i wypędzenia kobiet (sc. gospodyń trzech kanoników), doradzając ich korektury i uściślenia terminologii. Pisma dla trzech kanoników należy im przekazać oddzielnie przez innego kanonika, dla kobiet — przez plebana [fromborskiego]. Uważa, iż biskup słusznie postąpił pisząc tylko krótko w tych sprawach panu Mikołajowi [Kopernikowi]. Podaje wieści o stanie swego zdrowia i napojach, które może jeszcze pić.

Or.: Biblioteka Czartoryskich, Kraków, rkp. 1597, s. 479—481; autograf F. Reicha.

Reverendissime in Christo Pater et Domine clementissime. Litteras omnes ob insignem notarii in unis lapsum remitto corrigendum, quod hic fieri non potest. Scripsit enim pro Alexandro „Henricum”. Praeterea admonui superioribus meis litteris de X milliari proscrizione et^a ex diocesi, quod D. V. R. non habeat potestatem quemquam ulterius proscribendi quam in sua diocesi, quae in certis locis (ut hic) se longius non extendit, quam ad unum milliare. Ideoque hoc de X miliaribus, ad quorum spatium relegantur mulieres, expungendum^b fuisse. Quod ut nunc etiam fiat, consulo. Postremo est „innocentes” pro „innocenter gerentes” alicubi scriptum. Et si quae sint alia, propterea omnes processus pariter remitto, ut posthac etiam pariter^c singuli executionem accipiant. Necessarium etiam est, ut canonicorum litterae seorsum colligantur [sic], co-carum^d item seorsum et in unam chartam obsignatae plebano¹ inscribantur. Magnus enim error contingere posset, si hoc non fieret. Si enim ad manus trium illorum canonicorum² patentes litterae co-carum^e pervenirent, non dubito intercipiendas, ne in executionem poni possint. Committet igitur D. V. R. nuntio suo reversuro, ut primum et ante omnia mulierum processus plebano reddat. Deinde canonicorum alicui canonico, qui sine dubio reddet cuique suum ineque (?), si opus fuerit, compellabit cautissime alioqui suspicionem in me^f non modicam congesturus (?). Puto R. D. V. legitimam habere causam, cur domino Nicolao³ paucissimis scriperit nec magnopere refert; concumbunt sine dubio inter se omnia omnes [sic]. Quem potum ex liberalitate R. D. petam. Dudum venerabilem dominum administratorem Allensteinensem⁴ sollicitatorem constitui. Permittunt^g nunc prope in ultimo discrimine medici vinum modestissime, quod^{h,i} ad confortationem cordis¹ libere, sed purum defaecatum et mite, non austerum aut nimis dulce¹ aut nimis [...] (?) forte sed Ungaricum moderatum, muscatellam, malmaticum aut his similia^k. Ex quorum numero¹ unam stopam mihi suffecturam arbitror. || Cervisiam Pyetkowskensem a D. V. R. donatam sentio^m nunc primum salu-

^a *Nadpisane.*

^b *Skr. arbitror.*

^c *Skr. exequantur.*

^d *Wyraz poprawiony.*

^e *Skr. wyraz.*

^f *Wyraz poprawiony.*

^g *Wyraz poprawiony.*

^h *Wyraz nadpisany i poprawiony.*

¹⁻ⁱ *Na marginesie.*

^j *Skr. hos.*

^k *Skr. d.*

¹ *Skr. s.*

^m *Skr. esse.*

¹ *Tj. plebanowi (proboszczowi) miasta Fromborka.*

² *Tj. Aleksandra Sculteti'ego, Leonarda Niederhoja i Mikolaja Kopernika — por. wyżej, nr 1.*

³ *Tj. Mikolajowi Kopernikowi. Mowa o liście Dantyszka do Kopernika sprzed 2 XII 1538; zachowana odpowiedź Kopernika na ten list — Frombork, 2 XII 1538 — Spicilegium Copernicanum, 1873, ss. 201 i nast.; por. J. S i k o r s k i, op. cit., ss. 108—109.*

⁴ *Achacy von Trenck, administrator kapituły warmińskiej w Olsztynie.*

berrimam esse. Quotidie igitur eam nunc bibo, sed exstat adhuc non parva pars, ut minime R. D. V. sollicitare non sit opus. Cui commendatissimus esse cupio. Ordinacius dilucidiusque nec prolixior esse possum. Christus servet D. V. R. incolumem. Ex Frawenburg 23 Ianuarii sub noctem 1539.

Eiusdem R. D. V. F|elix| R|eich|

Reverendissimo in Christo Patri et Domino, Domino Iohanni Dei gratia episcopo Culmensi [sic], Domino et Patrono meo clementissimoⁿ.

Tłumaczenie polskie

Przewielebny w Chrystusie Ojczy i Panie najłaskawszy. Wszystkie pisma notariusza odsyłam do poprawienia ze względu na popełniony w niektórych miejscach znaczny błąd, co w tym miejscu nie może występować. Pisał bowiem zamiast Aleksander — Henryk. Ponadto w moich poprzednich listach zwracałem uwagę na wzmiankę w sprawie wygnania z diecezji na odległość dziesięciu mil, ponieważ Wasza Przewielebność nie ma władzy wypędzania nikogo dalej niż w granicach swojej diecezji, a która przecież w niektórych miejscach (tak jest i tutaj) nie rozciąga się szerzej niż w przestrzeni jednej mili. Wobec tego to, co mówi się o dziesięciu milach, na którą to odległość miałyby być usunięte kobiety, powinno być wymazane. Radzę, aby stało się to również teraz. Gdzieśgdzie napisano także „niewinne” zamiast „niewinnie prowadzące się”. Odnosi się to także, jeśli są inne [błędy]. Dlatego też wszystkie procesy na równi stawiam, aby potem także poszczególni na równi otrzymali wymiar kary.

Jest również rzeczą konieczną, aby listy kanoników zostały oddzielnie zebrane, jak też oddzielnie listy gospodyń i w jednej zapieczętowanej kopercie zaadresowane do rąk plebana [fromborskiego]. Mógłby bowiem przydarzyć się znaczny błąd, jeżeli tego by nie uczyniono. Gdyby mianowicie do rąk owych trzech kanoników dotarły otwarte listy gospodyń, nie ulega wątpliwości, że zostałyby one przejęte, aby nie mogły być przedstawione przy dochodzeniu. Niech więc Wasza Przewielebność poleci swojemu powracającemu posłańcowi, aby w pierwszej kolejności i przede wszystkim proces przeciwko kobietom przekazał plebanowi [fromborskiemu]. Z kolei sprawy kanoników jakiemuś kanonikowi, który bez wątplenia wymierzy każdemu to, co mu się należy, jak również, skoro zajdzie tego potrzeba, bezpiecznie odeprze jakiegokolwiek nieskromne podejrzenie, które ktoś zamierzałby na mnie zrzucić. Myślę, że Wasza Przewielebność miała uzasadnioną przyczynę, dla której panu Mikołajowi [Kopernikowi] napisał bardzo niewiele i szerzej się nad sprawą nie rozwódził, bo przecież nie ulega wątpliwości, że wszyscy z wszystkim się między sobą dzielą.

Jakiego napoju oczekuję od łaskawości Waszej Przewielebności. Ongiś ustanowiłem pana administratora olsztyńskiego [Achacego von Trenck]

ⁿ Poniżej inną ręką XXVII Ianuarii; jest to data otrzymania listu przez Dan-tyszka.

oskarżycielem [o uczynki przeciw moralności]. Teraz w krańcowym niemalże niebezpieczeństwie lekarze zezwalają w bardzo skromnych wymiarach na picie wina, które ma służyć wzmocnieniu serca, a można je pić swobodnie, musi jednak być czyste, wyklarowane i łagodne, a nie cierpkie, zbyt słodkie czy zbyt [...] silne, lecz węgierskie umiarkowane, z grona muskatowego, maźdzyjskie albo im podobne. Uważam, że z ich liczby wystarczy mi jeden garniec. Czuję teraz, że najzdrowsze jest piwo piotrkowskie darowane mi przez Waszą Przewielebność. Przeto codziennie je teraz popijam, jednak pozostała już dotąd niewielka tylko część, tak że Wasza Przewielebność nie musi się niepokoić.

Pragnę być Jego najbardziej oddanym. Nie mogę być bardziej uległym, szczerym i otwartym.

Chrystus niech zachowa Waszą Przewielebność w dobrym zdrowiu. Z Fromborka 23 stycznia w nocy 1539.

Waszej Przewielebności

Feliks Reich

Najwielebniejszemu w Chrystusie Ojcu i Panu, Panowi Ianowi z Bożej łaski biskupowi chełmińskiemu [sic], Panu i Opiekunowi mojemu najlaskawszemu.

DAS VERHÄLTNIS MIKOŁAJ KOPERNIKS ZU ANNA SCHILLING
IM LICHT DER BRIEFE FELIX REICHS AN BISCHOF JAN DANTYSZEK
VOM JAHRE 1539

Zusammenfassung

Der Aufsatz stützt sich auf zwei von den bisherigen Biographen unseres Astronomen nicht beachtete Briefe des ermländischen Kustos Felix Reich an den Bischof von Ermland Jan Dantyszek, die Reich eigenhändig am 11. und 23. Januar 1539 geschrieben hat. Ihre Originale befinden sich in der Czartoryski-Bibliothek in Kraków, Hdschr. Nr 1597, S. 377—378 und 479—481. Aus diesen Briefen folgt, dass der Bischof Dantyszek damals gegen drei Frauenburger Domherren einen Prozess wegen moralisch anstößigen Lebenswandels anstrengen wollte. Den Anlass boten ihre Haushälterinnen und der ermländische Kustos war in dieser Sache ein Berater des Bischofs.

Die beschuldigten Domherren waren der „Herr Mikołaj“, d. h. Kopernik, Alexander Sculteti und ein Ungenannter, der sich unzweifelhaft als Leonhard Niederhof identifizieren lässt und mit den zwei genannten eng verbunden war. Der Prozess sollte gegen die Domherren und ihre Haushälterinnen gesondert geführt werden. Unter den letzteren war die Haushalterin Koperniks, später unter dem Namen Anna Schilling bekannt. Aus dem Briefe Reichs vom 11. Januar 1539 folgt, dass sie eine verheiratete Frau war. Diese Tatsache widerspricht den Ansichten bisheriger Forscher, dass sie eine Tochter des Danziger Medailleurs Matthias Schilling war, da sie doch höchstens seine Schwiegertochter hätte sein können. Die genannten Haushälterinnen sollten von Frombork über die Grenze der Ermland Diözese ausgewiesen werden.

Der Prozess kam jedoch nicht zustande. Kopernik fügte sich schon am 11. Januar 1539 dem Willen des Bischofs und entfernte Anna Schilling. Am 1. März desselben Jahres starb der Kustos Reich, Dantyszek entschloss sich nicht zu einer offiziellen Eröffnung des Prozesses und unternahm andere Schritte gegen Sculteti. Die Briefe Reichs zeugen von der schweren Atmosphäre, in der Kopernik um die Wende der Jahre 1538 und 1539 in Frombork zu leben hatte. Seine Vereinsamung in der Zeit vor der Ankunft des Georg Joachim Rheticus musste dadurch nur verstärkt werden.

Beide Briefe sind im Annex gedruckt worden, auch in polnischer Übersetzung.